

İBNÜ'S-SERRÂC eş-ŞENTERÎNÎ (ابن السراج الشتريني)

Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik
b. Muhammed
b. es-Serrâc eş-Şenterînî
(ö. 549/1154 [?])

Endülüslü
Arap dili ve edebiyatı âlimi.

Endülüs şehirlerinden Şenterîn'de (Santarém) muhtemelen 475 (1082) yılında doğdu. Babası tarafından küçük yaşta nahiv ilmine yönlendirildi. Genç yaşta Şenterîn'den ayrılarak İşbîliye'ye (Sevilla) gitti ve öğrenimini orada tamamladı. Şenterîn, Batalyevs Krallığı'na bağlı Eftâsiler'in yönetiminde iken 485'te (1092) Kıştâle Krallığı'nın, 504'te (1110-11) Murâbitlar'ın, 542'de (1147-48) Portekiz Krallığı'nın eline geçmişti. Bu sebeple İbnü's-Serrâc'ın İşbîliye'ye gidişi 485 yılı civarında olmalıdır. İbnü's-Serrâc, İşbîliye'de İbn Ebû'l-Âfiye ile Ebû'l-Hasan İbnü'l-Ahdar el-İşbîlî gibi âlimlerden İşbîliye Camii'nde Arapça dersleri aldı (İbnü'l-Ebbâr, II, 7). Abdurrahman b. Muhammed en-Neftî'den İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa*'sını okudu. Muhtemelen Endülüs'teki istikrarsızlıklar yüzünden 515 (1121) yılında Mısır'a gitti, Arap grameri okutmaya ve hadis rivayet etmeye başladı. Makkarî, ders okutup hadis rivayet edecek ve özellikle bağımsız nahiv dersi verecek olgunlukta olduğunu dikkate alarak onun Mısır'a geldiğinde otuz beş-kırk yaşlarında bulunduğunu tahmin etmektedir (*Nefḥu't-ṭib*, II, 238). İbnü's-Serrâc'ın öğrencisi Ebû Hafs Ömer b. İsmâil eş-Şenterînî'nin öğrencisi olan İbn Hayr el-İşbîlî ise Mısır'a vardktan on altı yıl sonra 531'de (1136-37) nahiv dersi vermeye başladığını kaydetmektedir (*Fehrese*, s. 320). İbnü's-Serrâc'ın öğrencilerinden nahiv ve lugat âlimi İbn Berrî kendisinden *Kitâbü Sibeveyhi*'yi okudu, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-İzâḥu'l-ʿAḡudî*'sini ezberledi. Ebû Hafs Ömer b. İsmâil eş-Şenterînî 531 yılında Kahire'de el-Câmiu'l-Atîk'te ondan ders aldı, kendisinin *Tenbihü'l-elbâb* adlı eserini okudu, İbn Hayr el-İşbîlî de aynı eseri 536'da (1141-42) Ebû Hafs'tan okudu. Ali b. Abdullâh İbnü'l-Attâr da Şenterînî'nin öğrencilerindendir (Yâkût, IV, 1510; Safedî, IV, 35). İbnü's-Serrâc bir süre ders okutmak amacıyla Yemen'de kaldıktan ve Mekke'de bulunduktan sonra Mısır'a döndü. Endülüs'e gideceği zaman Mısır'da 536 (1141-42), 545 (1150), 549 (1154) veya

550 yılında vefat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Eserlerinden güçlü bir dinî hassasiyete, derin bilgiye ve geniş bir kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Mısır'da kendisine "şeyhü'l-edeb" denilmiştir. Kaynaklarda mütevazı ve hoşsohbet bir kişi olarak tanıtılmaktadır (M. Rıdvân ed-Dâye, s. 433, 434).

Eserleri. 1. Cevâhirü'l-âdâb ve zehâ'irü's-şu'arâ' ve'l-küttâb (I-II, nşr. M. Hasan Kazkazân, Dimaşk 2008). Edebî tenkit ve belâgat konularının incelendiği eserin girişinde fesahat, belâgat, Kur'an ve hadislerin belâgatı, şiirde yetenek ve edebî zevk konuları ele alınmıştır. Dört bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde şiir, şiir temaları, türleri ve şiir yazımı, ikinci bölümde şiirlerin anlamları, intihâl, üçüncü bölümde nesir, nesir yazım kuralları, nesrin çeşitleri, dördüncü bölümde özellikle Mutenebbî'ye isnat edilen intihaller üzerinde durulmuştur. Müellifin burada Mutenebbî'yi savunduğu görülmektedir. Muhammed Tâhir b. Âşûr'un İbn Bessâm en-Nahvî'ye nisbet ederek yayımladığı *Serikâtü'l-Mutenebbî ve müşkilü me'ânih* adlı eserin (Tunus 1970) İbnü's-Serrâc'ın *Cevâhirü'l-âdâb*'ının dördüncü bölümü olduğunu Muhammed Rıdvân ed-Dâye bir makalesinde kanıtlamıştır (*MMLADm*, LXX/4 [1416/1995], s. 611-622). Brockelmann'ın *Cevâhirü'l-âdâb*'ı İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin *el-ʿUmde*'sinin özeti olarak kaydetmesi (*GAL* [Ar.], V, 354) gerçeği yansıtmamaktadır; ancak eserin baş tarafının temel kaynağı *el-ʿUmde*'dir. **2. el-Mi'yâr fi evzânî (ʿvezni)ʿl-eşʿâr** (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Beyrut 1388/1968; Dimaşk 1391/1971, 1400/1979; nşr. Ahmed Râtib en-Neffâh, Beyrut 1969). **3. el-Kâfi fi ʿilmiʿl-kavâfi**. Muhammed Rıdvân ed-Dâye ve Ahmed Râtib en-Neffâh tarafından yukarıdaki eserle birlikte neşredilmiştir. Ayrıca müstakil baskıları da mevcuttur (Beyrut 1400/1979, nşr. Alâ Muhammed Reʿfet, Beyrut 2003). **4. Tenbihü'l-elbâb ʿalâ feẓâʿiliʿl-iʿrâb** (nşr. Muiz b. Müsâid el-Avfî, Kahire-Cidde 1410/1989, nşr. Abdülfettâh el-Hammûz, Amman 1995). Nahiv ilminin ve iʿrabı bilmenin önemi, gerekliiği ve yararları hususunda Hz. Peygamber, sahâbe, tâbiîn, halifeler ve mu-tasavvıflardan aktarılan rivayetlerin zikredilip iʿrab öğreniminin teşvik edildiği bir risâledir. Risâleyi Abdülfettâh es-Seyyid Selîm de yayımlamış (*ʿÂlemü'l-kütüb*, IX/1 [Riyad 1408/1988], s. 44-58), Muiz b. Müsâid el-Avfî, Abdülfettâh neşrini

eleştiren bir makale yazmıştır (*a.g.e.*, IX/2, s. 296-303). **5. Telkiḥuʿl-elbâb fî ʿavâmilîʿl-iʿrâb** (nşr. Muiz b. Müsâid el-Avfî, Kahire-Cidde 1410/1989). Ahmed Hasan İsmâil tarafından *Telkiḥuʿl-elbâb ʿalâ feẓâʿiliʿl-iʿrâb* adıyla neşredilmiştir (Amman 2006). İlk neşrin başlığı eserin içeriğine daha uygundur; ayrıca ikinci neşrin başlığı öncekinin başlığı ile karıştırıldığından hem kullanımı hem içerik bakımından uygun sayılmamıştır. Zira "tenbih" in "alâ", "telkiḥ" in "fî" ile kullanımı, "feẓâil" yerine de "avâmil" kullanımı bağlam açısından daha doğrudur. **6. Taḳvîmüʿl-be-yân li-tahrîriʿl-evzân** (Brockelmann, V, 354). **7. İhtişârüʿl-ʿUmde liʿbn Reşîk ve t-tenbih ʿalâ aḡlâṭih. Muḥtaşarüʿl-ʿUmde liʿbn Reşîk ve tenbihu aḡlâṭih ve Muḥtaşar mineʿl-ʿUmde liʿbn Reşîk** adlarıyla da anılır (Fîrûzâbâdî, I, 272; *GAL* [Ar.], V, 355; Ziriklî, VI, 249).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Serrâc eş-Şenterînî, *el-Mi'yâr fî evzânîʿl-eşʿâr ve el-Kâfi fî ʿilmiʿl-kavâfi* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Amman 1979, neşredenin girişi, s. 7-10; a.mlf., *Tenbihüʿl-elbâb ʿalâ feẓâʿiliʿl-iʿrâb* (nşr. Abdülfettâh el-Hammûz), Amman 1995, neşredenin girişi, s. 1-19; a.mlf., *Cevâhirüʿl-âdâb ve zehâʿirüʿs-şuʿarâʿ veʿl-küttâb* (nşr. M. Hasan Kazkazân), Dimaşk 2008, neşredenin girişi, I, 35-51; a.mlf., *Telkiḥuʿl-elbâb ʿalâ feẓâʿiliʿl-iʿrâb* (nşr. Ahmed Hasan İsmâil), Amman 2006, neşredenin girişi, s. 3-54; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 320; Yâkût el-Hamevî, *Muʿcemüʿl-üdebaʿ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1993, IV, 1510; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. Abdüsselâm el-Herrâs), Beyrut 1415/1995, II, 7; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 108-109; Safedî, *el-Vâfi biʿl-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût – Türkî Mustafa), Beyrut 1420/2000, IV, 35; Fîrûzâbâdî, *el-Bülḡa fî terâcimi eʿimmetiʿn-naḥv veʿl-luḡa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Dimaşk 2000, I, 272; Hiryerî, *er-Ravzüʿl-miʿtâr*, s. 346; Süyûtî, *Buḡyetüʿl-vuʿât*, I, 163; Makkarî, *Nefḥuʿt-ṭib*, II, 238; Brockelmann, *GAL* (Ar.), V, 354-355; Kehlâle, *Muʿcemüʿl-muʿellifîn*, X, 258, 259; M. Rıdvân ed-Dâye, *Târîḥuʿn-naḡdîʿl-edebî fîʿl-Endelüs*, Beyrut 1401/1981, s. 432-449; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (Fethulâh), VI, 249; M. Hişâm en-Naʿsân, "İbnü's-Serrâc eş-Şenterînî", *Mu.AU*, XII, 358-361.

HALİM ÖZNURHAN

İBNÜ'T-TAYYİB eş-ŞARKÎ (ابن الطيّب الشريقي)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed
b. et-Tayyib b. Muhammed
eş-Şarkî es-Sumeylî el-Fâsî el-Medenî
(ö. 1170/1756)

Faşlı edip ve âlim.

1110 (1698) yılında Fas'ta doğdu. Tîlîmsân çevresinden Fas'ın kuzeyine göç edip Sa'dîler ve Alevîler devrinde önemli rol oynayan Şerâka (Şerâke) kabilesinin

Evlâdü's-Sumeylî koluna mensuptur. Nisbesi kaynaklarda Şarkî, Şerakî, Şerkî ve Şergî olarak kaydedilir. Dolayısıyla Endülü's şehirlerinden İşbiliye yakınlarındaki Şeref adlı yere nisbetle Şereffî diye anılması (İdrîs el-Fudaylî, II, 336) doğru değildir (Abdülhay el-Kettânî, II, 1067). Fas'ta tahsil gördü; öğrencilerinden Hamdûn b. Muhammed b. Abdüsselâm el-Bennânî'ye verdiği bir icâzette 200 kadar hocasının adını zikreder. Muhammed b. Ahmed ed-Dilâî el-Misnâvî, İbn Zâkûr el-Fâsî, Cessûs lakabıyla tanınan Abdüsselâm b. Hamdûn el-Fâsî, Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, Muhammed b. İbrâhîm el-Kûrânî, Muhammed b. Abdüsselâm el-Bennânî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Nâsir ed-Der'î, Muhammed el-Arabî b. Ahmed Bürdülle el-Fâsî, Meyyâre es-Sagîr diye bilinen Muhammed b. Muhammed el-Fâsî bunlardan bazılarıdır. Tahsilini tamamladıktan sonra dinî ilimler yanında Arap dili ve edebiyatı alanında da adını duyurdu. Batı ve Doğu İslâm dünyasında birçok yeri gezdi. 4 Receb 1139 (25 Şubat 1727) tarihinde çıktığı hac yolculuğu sırasında tanıştığı âlimler eserlerine takrizler yazdı. 1140'ta döndüğü Fas'ta birkaç yıl kaldıktan sonra siyasal ve sosyal istikrarsızlık sebebiyle 1143'te (1730) Medine'ye göç etti. Mescid-i Nebevî'de imamlık ve hatiplik yaptı, ders okuttu. İki yıl Mekke'de kaldı. Ardından *Silkü'd-dürrer* müellifi Murâdî'nin babasına misafir olduğu Şam'a, Halep, İstanbul ve Kahire'ye seyahat etti (1167/1753-54). Kahire'de altı ay kadar kaldıktan sonra Medine'ye döndü. Bu arada tanıştığı âlimlerle görüş alışverişinde, takriz ve icâzet mübadelesinde bulundu. Medine'de ve kaldığı diğer şehirlerde okuttuğu derslere İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden birçok öğrenci katıldı. Bunlar arasında Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, Gedikzâde Abdülkâdir, Abdülmecîd b. Ali ez-Zebâdî, Muhammed b. Ali ez-Zebâdî, Hamdûn b. Muhammed b. Abdüsselâm el-Fâsî, Muhammed Saîd b. Ahmed Emîn el-Medenî, Süleyman b. Yahyâ el-Ehdel ez-Zebîdî, Ahmed b. Muhammed er-Rahmetî el-Eyyûbî, Abdülkâdir b. Ahmed el-Kevkebânî ve Ahmed b. Es'ad ed-Dahhâk el-Halebî anılabilir. İbnü't-Tayyib Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-bakî'de Hz. Halîme'nin kabri yakınına defnedildi. Talebesi Abdurrahman b. Abdülkerîm el-Ensârî vefat tarihini 1173 (1759) olarak verir de yine talebesi Murtazâ ez-Zebîdî başta olmak üzere diğer kaynaklar 1170

(1756) yılını kaydeder. İbnü't-Tayyib'in kız kardeşi Mennâne (Âmine) bint Tayyib eş-Şarkî de Fas'ta zühd ve takvasıyla tanınmış kadınlardan biriydi (Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, III, 66-67).

Eserleri. 1. *İzâ'etü'r-râmûs ve izâfetü'n-nâmûs 'alâ izâ'eti'l-Kâmûs*. Müellifin çeşitli alanlardaki ilmî gücünü ortaya koyan eser, Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhtâf*'inin en hacimli şerhlerinden biri olup bazı kaynaklarda hâşiye diye anılır ve talebesi Murtazâ ez-Zebîdî'nin *Tâcü'l-'arûs*'un mukaddimesinde belirttiği gibi onun da temel kaynaklarından biridir. Eserin Doğu ve Batı İslâm dünyasında çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (Rabat Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunan yazmaları için bk. Menûnî, *Qabes*, II, 1003; nşr. Abdüsselâm el-Fâsî – Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî, I-III, Muhammediye 1403/1983, ilk iki cildi *el-Kâmûs*'un "hutbe"sinin, diğeri elif harfinin şerhidir; nşr. Menâf Mehdî el-Müsevî, Trablus 2007). Ezher Üniversitesi'nde Abdülcebbar Abdullah Süleyman (1978), Abdülmün'im Abdullah Muhammed (1983), Fethî Enver Abdülmecîd ed-Dâbüfî (1983), Mustafa Abdülhafîz (1984), Menâf Mehdî el-Müsevî (1984), Ahmed Tâhâ Hassâneyn Sultan (1984) ve İzzet Abdülhamîd İbrâhîm (1990) çeşitli bölümlerini doktora tezi olarak neşre hazırlamış, İbrâhîm es-Sâmerrâî bir makalesinde eseri değerlendirmiştir ("Ma'a İzâ'eti'r-râmûs ve izâfeti'n-nâmûs 'alâ izâ'eti'l-Kâmûs", *Mecelletü'l-bahşi'l-ilmî*, XXVI/41 [Rabat 1992-1993], s. 93-118). 2. *Feyzu neşri'l-inşirâh min ravzi tayyî'l-iktirâh*. Süyûtî'nin *el-İktirâh fi usûli'n-naḥv ve cedeliḥ* adlı eserinin şerhi olup (nşr. Mahmûd Yûsuf Feccâl, I-II, Dübey 1421/2000) müellif bu şerhinde aynı eser üzerine İbn Allân el-Bekrî'nin yazdığı *Dâ'î'l-felâḥ* adlı şerhten çok faydalanmıştır. Burhân Muhammed Abdülkâdir Hüseyin, Aynışems Üniversitesi'nde eseri yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (1399/1979). 3. *Tahrîrü'r-rivâye fi takrîri'l-Kifâye*. İbnü'l-Ecdâbî'nin *Kifâyetü'l-müteḥaffîz ve nihâyetü'l-mütelaḥfîz* adlı sözlüğünün şerhidir (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad 1403/1983). 4. *Şerḥu Nazmi'l-Faṣîḥ (Muvaṭṭa'etü'l-faṣîḥ li-Muvaṭṭa'eti'l-Faṣîḥ)*. İbnü'l-Murâhhal'in Sa'leb'e ait *Kitâbü'l-Faṣîḥ*'i nazma çektiği eserin şerhidir (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Lugat, nr. 15Ş; 179, 5010; Rabat Kraliyet Ktp., nr. 1563). 5. *Divânü şî'r*. Abdülalî el-Vedgîrî, İbnü't-Tayyib'in na't, zühd ve tasavvufa dair 700 beyte ulaşan şiirlerini

bir araya getirip neşretmiştir (*Şîrû İbni't-Tayyib eş-Şarkî*, Rabat 1996). 6. *İrsâlü'l-esânîd ve işâlü'l-muşannefât ve'l-eczâ' ve'l-mesânîd (el-Fehresetü's-şuğrâ)* (Princeton Üniversitesi Ktp., Garrett, nr. 3861, vr. 3^b-49^a, nr. 234, vr. 153^b-216^b; Muhammed b. Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 528; Rabat Umumi Ktp., nr. 1374K; ayrıca bk. Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye*, I, 176). İbnü't-Tayyib'in ders aldığı hocalarının rivayet ve isnadlarını kapsar. Aynı konudaki daha hacimli eseri *İkrârü'l-'ayn bi-ikrâri (fi qarârî / bi-beḳâ'î) 'l-eşer ba'de zehâbi'l-'ayn (el-Fehresetü'l-kubrâ)* adını taşır. 7. *Uyûnü'l-mevâridi's-selsele min 'uyûni'l-esânîdi'l-müselsele* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 317; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 326398; Rabat Umumi Ktp., nr. 1313K; Rabat Kraliyet Ktp., nr. 10916). Müellifin, *el-Müselsele* adıyla da bilinen bu çalışmasında benzeri eserlerde yer almayan 300 civarında müselsele hadisi topladığı kaydedilir (Abdülhay el-Kettânî, II, 606-607, 661). 8. *er-Rihletü'l-Hicâziyye (er-Rihle ile'l-Hicâz)*. İlk hac yolculuğuyla ilgili olup dört mukaddime ve bir hâtmeden meydana gelir (nşr. Nûreddin Şûbed, Ebûzabî 1435/2014). Muhammed el-Fâsî eserin bir özetini *el-Menâhil* dergisinde yayımlamıştır (III/6 [Rabat 1396/1976], s. 89-98). Salâh ed-Deyhân, Salford Üniversitesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırladığı eseri (Critical Edition of Muhammad Al-Tayyib's manuscript "Travel of Hijaz", 2003) Mustafa el-Hilâlî ve Vefâ Ebû Hatab ile birlikte açıklamalarla İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Travels of Ibn al-Tayyib: The Forgotten Journey of an Eighteenth Century Traveller to the Hijâz*, London 2000). 9. *el-İstişfâ' bimâ fi Zâtî's-şifâ' fi sîreti'n-nebî sümme'l-hulefâ'*. İbnü'l-Cezerî'ye ait eserin şerhidir (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, nr. 17Ş; Brockelmann, II, 277). 10. *Şerḥu Hizbi'l-İmâm en-Nevevî* (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Beyrut 1408/1988). 11. *Şerḥu'l-Kaṣîdeti'l-Muḍariyye*. Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber'e salâtüselâma dair kasidesinin şerhidir (el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 317174; Dârü'l-hadîsi'l-Haseniyye, nr. 4879).

İbnü't-Tayyib'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Müsfir min ḥabâye'l-Müzhir* (Süyûtî'ye ait eserin şerhidir); *Ḍav'ü'l-kâbûs fi zevâ'idî's-Şihâḥ 'ale'l-Kâmûs*; *el-Mefrûz min 'ilmeyi'l-kavâfi ve'l-'arûz*; *İsârü'l-lişâm 'an müḥayyâ Şevâhidi İbn Hişâm*

(İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Şevâhidü Ev-çahi'l-mesâlik* adlı eserinin şerhidir); *İkâmetü'l-burhân 'alâ enne'l-ef'âle'n-nâkûşate innemâ tedüllü 'ale'z-zamân* (Eserde İbn Mâlik'in *et-Teshîl*'deki konuyla ilgili görüşü eleştirilmektedir); *Telhîşü't-telhîş min şevâhidi't-Telhîş*; *Eshelü'l-makâşid bi-hilyeti'l-meşâyih ve ref'i'l-esânidi'l-vâkı'a fi merviyâti şeyhine'l-imâm el-vâlid*; *el-Ufuku'l-müşrih bi-terâcimi men lekîndhü bi'l-meşrik*; *el-Enîsü'l-muṭrib fi-men lekîndhü min üdebâ'i'l-Mağrib*; *Şerhu Sireti İbn Fâris* (İbn Fâris'in *Eucezü's-siyer li-hay-ri'l-beşer* adlı risâlesinin şerhidir); *el-İstimsâk bi-evşaki'l-urve fi'l-aḥkâmi'l-müte'allika bi'l-kahve*; *Envâ'u'l-envâr fî şerhi şevâhidi'l-Keşşâf ve'l-Envâr* (Zemahşerî ve Kâdî Beyzâvî'nin tefsirlerindeki şevâhidin şerhidir); *Simṭü'l-ferâ'id fîmâ yete'allaḥ bi'l-besmele ve's-şalât mine'l-fevâ'id*; *el-Ezhârü'n-nediyye*; *Temhidü'd-delâ'il ve telhîşü'l-evâ'il*.

Müellif şu eserlerin üzerine hâşîye ve ta'lîkât da yazmıştır: Teftâzânî'nin *el-Muḥ-taşar ve el-Muṭavvelî*, İmruülkays'ın divanı, Zühayr b. Ebû Sülmâ'nın divanı, Firûzâbâdî'nin *er-Ravzü'l-meslûf fîmâ lehü ismâni ilâ ülûfû*, İbn Hişâm'ın *Muğ-ni'l-lebib'i*, İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-Fevâ'id ve tekmilü'l-Makâşid*'i, Mekkûdî'nin İbn Mâlik'e ait *el-Elfiyye* üzerine yazdığı şerh, İbnü'n-Nâzım'ın *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl'i* (İbn Mâlik), Süyûtî'nin *Telhîşü'l-Miftâḥ*'ı nazma çektiği *Uḫûdû'l-cümân* adlı eserine yine kendisinin yazdığı şerh, Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Fethu Rab-bi'l-beriyye bi-şerhi'l-Kaşidetü'l-Haz-reciyye'si*, İbn Ümmü Kâsım diye tanınan Hasan b. Kâsım el-Murâdî'nin İbn Mâlik'in *Elfiyye'si* (*el-Hulâşa*) üzerine *Tavzîhu'l-makâşid ve'l-mesâlik bi-şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik* adıyla yazdığı şerh, Hâlid el-Ezherî'nin *Müşilü't-tullâb ilâ Qavâ'idü'l-irâb'i* (İbn Hişâm en-Nahvî), aynı müellifin *Şerhu'l-Âcurrûmiyye* ve İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Evçahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (*et-Tavzîh / Tavzî-ḥu'l-Hulâşa*) adlı şerhine *et-Taşriḥ 'ale't-Tavzîh* (*et-Taşriḥ bi-maẓmûni't-Tavzîh*) adıyla yazdığı hâşîye, Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Şifâ'ü'l-ğalîl'i*, Harîrî'nin *Dürretü'l-ğavvâş fi evhâmi'l-havâşş'i*, Kastallânî'nin *İrşâdû's-sârîsi*, Ebû Sâlim el-Ayyâş'ın *İktifâ'ü'l-eşer ba'de zehâbi ehli'l-eşer'i*, *Tefsîrû'l-Celâleyn* ve Tirmizî'nin *eş-Şemâ'il*'i (eserlerinin bir listesi için bk. *Feyzu neşri'l-inşirâḥ*, neşre-
nin girişi, I, 33-41).

İbnü't-Tayyib'e nisbet edilen *Miftâḥu'l-vüṣûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* adlı eser (*DMBİ*, IV, 161), isim ve nisbe benzerliği bulunan Muhammed Tayyib b. Muhammed el-Fâsî'nin dedesi Abdülkâdir b. Ali el-Fihri el-Fâsî'nin *Hulâsatü'l-uşûl*'üne yazdığı şerhtir (nşr. İdrîs el-Fâsî, Dübey 1425/2004). Abdülalî el-Vedgîrî, *İbnü't-Tayyib eş-Şarkî: Halka fi târihi'l-fikri'l-luğavî bi'l-Mağrib* (doktora tezi, 1986, Câmîatü Muhammed el-Hâmîs külliyyetü'l-âdâb, Rabat), *Qaḍâye'l-mu'cemi'l-Arabî fi kitâbâtı İbni't-Tayyib eş-Şarkî* (Rabat 1989) ve *et-Ta'rîf bi'bni't-Tayyib eş-Şarkî* (Rabat 1990) adıyla üç eser kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü't-Tayyib eş-Şarkî, *İzâ'etü'r-râmûs ve izâfetü'n-nâmûs 'alâ izâ'eti'l-Kâmûs* (nşr. Abdüsselâm el-Fâsî – Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî), Muhammedîye 1403/1983, neşredenlerin girişi, I, e-d; a.mlf., *Feyzu neşri'l-inşirâḥ min ravzi tayyibü'l-iktirâḥ* (nşr. Mahmûd Yûsuf Fecçal), Dübey 1421/2000, neşredenlerin girişi, I, 19-41; Abdurrahman b. Abdülkerîm el-Ensârî, *Tuḥfetü'l-muḥibbîn ve'l-aşhâb fi ma'rifeti mâ li'l-Medeniyyîn mine'l-ensâb* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî), Tunus 1390/1970, s. 335-336; Zebîdî, *Tacü'l-arûs* (nşr. Ali Şîrî), Beyrut 1414/1994, Mukaddime, I, 48; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 91-94; İbn Süde, *el-Fehrese* (nşr. Abdülmeccid Hayâlî), Beyrut 1423/2002, s. 70; Cebertî, *'Acâ'ibü'l-âşâr*, I, 298; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah el-Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1425/2004, III, 66-67; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 541, 685; II, 194, 277, 522-523; *Hediyetü'l-'arîfin*, II, 331; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'errihi'l-Mağribi'l-aḥşâ*, Dârülbeyzâ 1960-65, I, 246; II, 287, 348; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garrett Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 10, 165; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 100, 178, 192, 209, 475; II, 606-607, 661, 834, 1067-1071; ayrıca bk. İndeks; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-Arabîyye li-târihi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1404/1983, I, 176-177; a.mlf., *Qabes min 'aḥâ'l-maḥḥûṭi'l-Mağribi*, Beyrut 1999, II, 1001-1004; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), VI, 177-178; Muhammed Hâcî, *ez-Zâvi-yetü'd-delâ'iyye ve devruha'd-dini ve'l-'ilmi ve's-siyâsi*, Dârülbeyzâ 1409/1988, s. 273; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târihu'n-naḥvi'l-Arabî fi'l-meşrik ve'l-mağrib*, Selâ 1417/1996, s. 414-415; İdrîs el-Fudaylî, *ed-Dürerü'l-behiyye ve'l-cevâhirü'n-nebeviyye* (nşr. Ahmed b. el-Mehdî el-Alevî – Mustafa b. Ahmed el-Alevî), Muhammedîye 1420/1999, II, 336-337; Abdullah Murâbit et-Tergî, *eş-Sürûhu'l-edebîyye fi'l-Mağrib 'alâ 'ahdi'd-devleti'l-Alevîyye*, Rabat 1426/2005, s. 71-75, 104-106, 119, 127-130; Abdurrahman b. Zeydân, *Mu'cemü ṭabaḳâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-Alevîyyîn* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, s. 291-292; Muhammed Azzûz, *el-Muḥaddişüne'l-Megâribe fi Dimaşq*, Beyrut 1431/2010, s. 412-431; Abdülhâdî b. Muhammed es-Selâvî, "Maḥṭûṭât Nefise", *MMİADm.*, XII/1-2 (1932), s. 55-56; Muhammed el-Arabî el-Azzûzî,

"İbnü't-Tayyib Muḥaṣṣî'l-Kâmûs: Mevlidühü ve neş'etühü ve ḥayâtühü ve nesebüh", *a.e.*, XXX/1 (1955), s. 87-90; "İbn-i Tayyib", *DMBİ*, IV, 160-161; "Şerkî, Muhammed b. et-Tayyib", *Ma'le-metü'l-Mağrib*, Rabat 1423/2002, XVI, 5358; Hasan Cellâb, "İbnü't-Tayyib eş-Şarkî", *Mu.AU*, XIX, 324-330.

AHMET ÖZEL

İBNÜ't-TUVEYR

(ابن الطوير)

Ebû Muhammed el-Murtazâ Abdüsselâm b. el-Hasen b. Abdisselâm b. Alî b. Ahmed el-Fihri el-Kayserânî el-Mısıri (ö. 617/1220)

Fâtımî devlet adamı,
tarihçi ve hadis hâfızı.

Zilhicce 524'te (Kasım 1130) Mısır'da doğdu. Fâtımî ve Eyyûbîler devrinde önemli bürokratik görevler üstlenen Mısırlı bir aileye mensuptur. Kendisine dönemin meşhur şahsiyetlerinden olan dedesi Abdüsselâm'ın adı verildiyse de o daha ziyade niçin verildiği bilinmeyen İbnü't-Tuveyr lakabıyla tanınmıştır. Çocukluğu, gençliği ve yetişmesi hakkında yeterli bilgi yoktur, ancak iyi bir eğitim aldığı üstlendiği görevlerden anlaşılmaktadır. Fâtımîler'in son döneminde Dîvânü'r-revâtib reisliğine getirildi. Eyyûbîler devrinde de çeşitli divanlarda görev aldığı kaydedilmekle birlikte (Münzirî, III, 7; Zehebî, XIII, 507) bunlar hakkında bilgi verilmemektedir. Dedesi Sünnî olan İbnü't-Tuveyr 15 Muharrem 617'de (22 Mart 1220) Kahire'de vefat etti ve Mukattam dağının eteklerindeki mezarlığa defnedildi. Ayrıca hadis hâfızı olup ömrünün sonuna kadar öğrenmeye ve öğretmeye önem vermiş, elli yaşlarında iken İskenderiye'ye yerleşen hadis âlimi Ebû Tâhir es-Silefî'den (ö. 576/1180) hadis tahsil etmiştir. Fâtımî tarihini, devlet teşkilâtını iyi biliyor, zamanının âlimlerini ve yüksek memurlarını iyi tanıyordu. Öğrencileri arasında hadis hâfızı Münzirî sayılmaktadır.

İbnü't-Tuveyr'in en meşhur eseri *Nüzhetü'l-mukleteyn fi aḥbâri'd-devleteyn*'dir. Ancak müellif eserinden aktarılan bilgilerde bu adı taşıyan bir eserden bahsetmez. Daha sonraki tarihçilerden Nâsirüddin İbnü'l-Furât, Makrîzî ve Kâtib Çelebi onun eserini *Nüzhetü'l-mukleteyn fi aḥbâri (sireti)'d-devleteyn* şeklinde kaydederken İbn Tağrıberdî bundan *el-Mukleteyn fi aḥbâri'd-devleteyn* diye söz eder. İbn Haldûn ve Kalkaşendî ise kitabın adını zikretmeden İbnü't-Tuveyr'in tarihinden faydalandıklarını belirtirler.